

Systémové vstupy do lokalit sídlišť a jejich vztah k původnímu konceptu zástavby

Michal KOHOUT, Filip TITTL

ANOTACE: Článek se zabývá především základními otázkami prostorového rozvrhu sídlišť a jejich významových konsekvencí ve vztahu k budoucím možným zásahům a je sumarizací dvou výzkumných projektů uskutečněných na FA ČVUT od roku 2009.

Sídliště reprezentují v české společnosti téma, nad kterým nepanuje jednoznačný konsenzus, a to ani mezi laickou, ani mezi odbornou veřejností. Široké názorové pole se pohybuje od zjednodušených odsudků až po prvoplánovou adoraci. Ať máme na tento typ zástavby jakýkoli názor, jedno je zřejmé: sídliště představují poměrně radikální umělecko-technologický experiment, který se do velké míry odlišuje od tradičního způsobu výstavby¹ i od v současné době aplikovaných paradigmat výstavby města.² Jakákoliv budoucí výstavba či investiční činnost na sídlištích proto stojí před otázkou, do jaké míry respektovat stávající systém zástavby a do jaké míry ho měnit. I proto je dobré si znovu připomenout vlastnosti sídlištní zástavby, včetně odlišností od běžných urbanistických struktur.

Úvodem je dobré zmínit, že ačkoliv řadu hodnocení a závěrů obsažených v článku lze vztáhnout na sídlištní zástavbu v obecném slova smyslu, platí především pro poválečnou periodu jejich výstavby, kterou lze v Česku časově ohraničit zhruba od druhé poloviny 50. let až do začátku 90. let 20. století, tj. na dobu největšího kvantitativního rozvoje sídlištní výstavby v českém prostředí. Předchází přípravné historické fáze zahrnující meziválečné modernistické prototypy (např. pražskou výstavbu na Břevnově, Zelené lišce a Družstevním ochoze či brněnské malobytové kolonie na Renneské, Kounicově či v okolí Purkyňovy a Skácelovy), navazující poválečnou dvouletkovou výstavbu (pražská Solidarita, ostravské sídliště Bělský les atd.), ale i sídlištní celky vycházející více z tradičního tvarosloví, ať už se jedná o na území České republiky vzácné projevy heimat stylu (Litvínov, Holýšov) či mnohem početnější výstavbu v duchu socialistického realismu (Ostrava-Poruba, Havířov, Ostrov nad Ohří, Horní Slavkov, Příbram a mnohá další), jsou jako vesměs výjimečné architektonicko-urbanistické celky mimo rámec tohoto článku.

Jedná se tedy spíše o vyhodnocení sídlištní zástavby jako určitého obecného modelu zástavby charakteristického pro určité historické období (v ČR konkrétně cca 1955–1990). Článek dokumentuje jistou nižší kompatibilitu cel-

ků postavených dle tohoto zastavovacího modelu se soudobými nároky kladenými na kvalitní městské prostředí, a to i v porovnání s některými staršími zastavovacími modely. Současně shrnuje možnosti adaptace této zástavby na současné potřeby při zachování jejích základních pozitivních rysů. Článek upozorňuje, že i při snaze omezit předpokládané zásahy na nutné minimum přinese taková změna celkovou transformaci tohoto historického modelu. Posouzení individuální architektonické kvality jednotlivých sídlištních celků či jejich typů ani nástin jeho metodiky není předmětem tohoto textu.

Morfologie sídlištních struktur

Na výše uvedený „historický“ kontext navazuje i morfologické vymezení pojmu sídliště a jeho vztahu k modernistickému konceptu zástavby. Sídliště jsou v českém prostředí vnímána jako kombinace modernistického principu a fenoménu zprůmyslnění stavebnictví formou prefabrikace.³ K tomu je nezbytné doplnit, že přestože česká poválečná sídliště vycházejí z modernistických principů athénské charty,⁴ nelze je vnímat jako jednotný a jednoznačně definovaný morfologický systém, „protipól“ tradičního města. Modernistické odmítnutí tradičních forem⁵ zde zapůsobilo jako jakýsi katalyzátor expanze široké škály urbanistických typologií, které zejména v českém kontextu prošly v průběhu 20. století významným vývojem technologickým i ideovým a v pozdějších fázích masové výstavby dospěly k formám, které modernistické principy do určité míry překračují a v některých případech, především v samém závěru éry sídlištní výstavby, se dokonce pokoušejí reinterpretovat tradiční město (např. Barrandov v Praze).

Máme tak před sebou širokou škálu navzájem velmi odlišných morfologických typů, které se liší měřítkem, topologií i charakteristickou jednotkou, ze které jsou tvořeny. Přitom si nelze ne všimnout, že jednotlivé sídlištní celky uvnitř naopak vykazují vysokou typologickou jednotu; pouze menšinově, a to i u velkých celků, se jedná o kombinaci více typů. Pro ukázkou těchto principů můžeme zrekapitulovat výsledky morfologické a skladebné analýzy pražských

sídlišť, provedené autory článku spolu se studenty magisterského studia na FA ČVUT, která identifikovala skupiny sídlišť vykazující obdobnou morfologickou charakteristiku.⁶ Členění je v řadě příkladů historicky neutrální, obecně ale do velké míry sleduje periodizaci vzniku a odpovídá „generačnímu“ vývoji pražských sídlišť, vypůjčíme-li si příležitost termín Ivo Obersteina.⁷ Následující přehled podává ve zkratce nástin základních morfologických typů:

■ Poznámky

1 KOHOUT, Michal; TITTL, Filip. Proměny obytnosti města. ASB. 2013, č. 2. s. 12–16. ISSN 1214-7486.

2 HABRAKEN, John N. *The Structure of the Ordinary: Form and Control in the Built Environment*. Cambridge (Massachusetts): MIT Press, 1998. ISBN-13 978-0262581950; PORTA, Sergio; ROMICE, Ombretta. *Plot-based urbanism: towards time-consciousness in place-making. Working paper*. Glasgow: University of Strathclyde, 2010. Bez ISBN.

3 ŠVÁCHA, Rostislav. Rekapitulace sídlišť. *Stavba*. 2000, roč. 7, č. 5, s. 36–41. ISSN 1210-9568; ZARECOR, Kimberly Elman, *Manufacturing a Socialist Modernity: Housing in Czechoslovakia, 1945–1960*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2011. ISBN 978-0-8229-4404-1.

4 ŠEVČÍK, Jiří; BENDOVI, Ivana; BENDA, Jan. *Obraz města Mostu. Architektura a urbanismus*. 1978, roč. 12, č. 3, s. 165–178. Bez ISSN.

5 ŠVÁCHA, R., cit. v pozn. 3.

6 KOHOUT, Michal; TITTL, Filip. Morfologie a adaptabilita pražských sídlišť: projevy a důsledky opuštění standardní typologie města. *Stavba*. 2013, č. 1, s. 62–69. ISSN 1210-9568.

7 „Generační“ klasifikace pražských sídlišť: 0. generace – velké celoměstské „proluky“, tj. nezastavěná území v rámci tehdejší struktury města obslužené existující celoměstskou infrastrukturou (Petřiny, Malešice, Pankrác, Invalidovna atd.); 1. generace – první výstavba na plošinách nad samotnou pražskou kotlinou – Severní Město (Prosek, Dáblice, Kobylisy, Bohnice), 2. generace – větší komponované celky s vysoce standardizovanou stavební produkcí (Jižní Město, Modřany), 3. generace – částečně postmoderní reakce na předchozí „generace“ (Nové Butovice, Lužiny, Stodůlky, Velká Ohrada). Viz OBERSTEIN, Ivo. *Sídliště Jihozápadní Město*. Veřejná přednáška, 2011. Dostupné z WWW: <http://www.cekb.cz/zoom/cyklus-prednasek-o-prazskych-sidlistich>. [cit. 5. srpna 2015].

„Řádky“ (obr. 1) představují nejstarší opozitum tradičního uzavřeného městského bloku. Struktura zástavby je tvořena repetitivní skladbou deskových domů a je charakterizována jednoduchou, převážně pravoúhlou geometrií. Jednotlivé objekty nebo skupiny objektů dosahují zpravidla velikosti odpovídající běžným městským blokům, jejich uspořádání nicméně často vytváří větší komponované celky. Typickými reprezentanty tohoto typu jsou sídliště Pankrác či Novodvorská.

„Pole“ (obr. 2) tvoří prostorovou organizaci bodových či věžových domů. Ty bývají uspořádány jak v pravoúhlé geometrii, tak v organických soustavách. Obslužný systém komunikací bývá striktně nezávislý na hmotové organizaci budov. Tento typ zástavby nemá mezi pražskými sídlišti reprezentanta, ve kterém by zřetelně dominoval. Jako příklady tak lze jmenovat části sídliště Barrandov s věžovými domy nebo severní část sídliště Dáblice.

„Superbloky“ (obr. 3) reprezentují princip založený na skladbě území z jasně rozpoznatelných prostorových jednotek většího měřítka (obvykle větších než klasický městský blok). Ty jsou umístěny ve volně plynoucím prostoru, zcela nezávisle na klasickém rastru uliční sítě.

Superblok může být vyjádřený nejen formálním blokem, ale například i vhodně uspořádanou dvojicí deskových domů. Typickým příkladem tohoto typu jsou sídliště se silným jednotlícím prostorovým konceptem – Dáblice, Lužiny.

„Volné kompozice“ (obr. 4) představují celky s obtížně popsatelnou systematikou skladebné organizace, zpravidla bez geometrizace celkového uspořádání. Jedná se obvykle o volnou skladbu deskových a bodových domů v prostoru bez zjevné hierarchie. Jako příklady lze zmínit Košík nebo Modřany.

Jako „superstruktury“ (obr. 5) lze v určité nadsázce popsat uskupení hmot domů, jejichž prostorová organizace je důsledně podřízena jednotné hmotové kompozici v měřítku větším než blok a blízcím se celé lokalitě nebo dokonce čtvrti, přičemž tato je vnímána jako jakýsi prostorový objekt. K tomuto uspořádání se více či méně blíží řada pražských sídlišť – např. křížové kompozice se zapojením objektů občanské vybavenosti na Jižním Městě nebo dlouhé zalamované kontinuální desky v Nových Butovicích.

„Pseudobloky“ (obr. 6) představují poslední „generaci“ pražských sídlišť, která se snaží o opětovné využití principů tradičního města

Obr. 1–6. Morfologické typy pražských sídlišť. Vlevo zjednodušené zobrazení prostorové figury, uprostřed a vpravo organizace parteru: zpevněné/nezpevněné plochy a hierarchie míry soukromí v barvách od soukromého (nejtmavší) přes polosoukromý a poloveřejný až po veřejný prostor (nejsvětlejší). (Kresba: Michal Kohout, Filip Tittel, studenti magisterského studia FA ČVUT, 2012–2015)

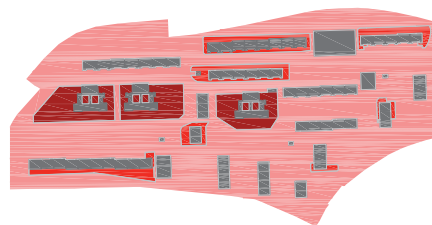
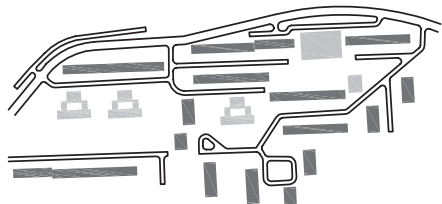
Obr. 1. „Řádky“ – sídliště Pankrác.

Obr. 2. „Pole“ – sídliště Dáblice.

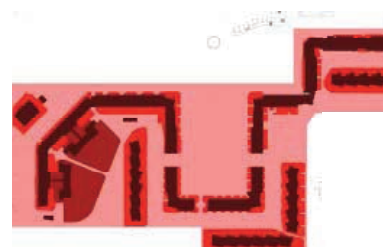
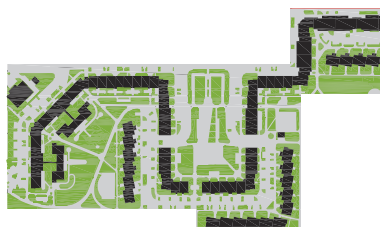
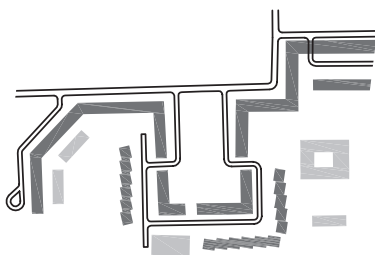
Obr. 3. „Superbloky“ – sídliště Lužiny.

s typickou urbanistickou jednotkou uzavřeného městského bloku. Tento návrat k tradiční městské typologii však zpravidla nebývá důsledný – formálním blokům totiž často neodpovídá komunikační layout a typ vymezených prostor. Typickými příklady tohoto uspořádání jsou Velká Ohrada nebo Barrandov.

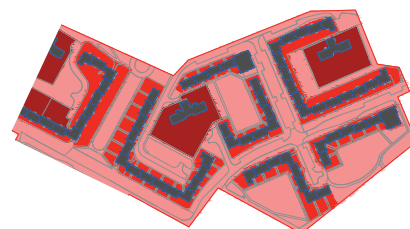
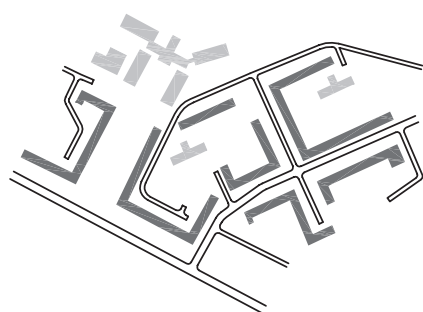
Výše zmíněné do velké míry souvisí s celkovou historií vzniku sídlišť v českém (a obecněji středo- a východoevropském) prostředí, která se liší od vývoje v zemích západní Evropy. Klíčový je v tomto ohledu fakt, že výstavba sídlišť u nás pokračovala ještě dlouhou dobu poté, co západní Evropa modernistický systém zástav-

4

5

6

by opustila ve prospěch návratu k tradičnějším městským formám a kdy na jedné straně povolna vyprchal původní étos modernistického přístupu a zároveň se naplno rozvinula masová produkce založená na vysoké unifikaci.

Nesmí se rovněž zapomínat na skutečnost, že velká část sídlišť prodělala zejména ve fázi plánovací přípravy a následné realizace řadu často zcela zásadních změn. Z pohledu uplatnění myšlenek či podoby obsažené v původním návrhu se tak v řadě případů jedná téměř o torza.⁸ Uvedené platí pro většinu velkých pražských sídlišť stavěných po roce 1970, byť někde ve větší (Jižní Město, Bohnice, Černý Most), jinde v menší míře, a týká se v mnohém i jednoho z „nejdotaženějších“ pražských sídlištních celků – Jihozápadního Města.⁹

Specifika celkového uspořádání

Přes popsanou prostorovou variabilitu celkového uspořádání lze vysledovat společné vlastnosti a charakteristiky, které se ve velké většině týkají celé škály morfologických typů a které charakterizují rozchod s tradičním uspořádáním městské struktury, který sídliště (tak, jak jsou definována v úvodu tohoto textu) reprezentují.¹⁰ Pomiňme v tomto případě urči-

té vrozené nedostatky tohoto typu zástavby, které souvisí s kontextem vzniku a parametrickým nastavením dobové produkce – tedy v porovnání se současnými nároky nízký technický standard, nedostatečné vybavení parkovacími kapacitami nebo např. omezený typologický mix – a soustředme se na specifika a komplikace související s celkovým architektonicko-urbanistickým uspořádáním celků sídlišť.

Převrácený vztah hmoty a prostoru

Město obvykle zažíváme jako řazení prostorů se specifickým charakterem a významem, formovaných nejčastěji hmotami okolních staveb. Tyto prostory společně tvoří hierarchizovanou síť veřejných prostranství, která nás nejen orientuje v běžném slova smyslu, ale zároveň i pomáhá vytvářet si k prostředí vztah a tvoří základ jeho společné identity.¹¹

V modernistické urbanistické teorii byla ulice opuštěna jako prostor nevhodný pro moderní život, a sídliště jsou tak tvořena soliterními objekty stojícími ve volně plynoucím prostoru. Takové řešení ve výsledku znamená, že na sebe budovy berou určitou orientační a identifikační roli příslušející obvykle veřejným prostranstvím,¹² a přináší s sebou řadu komplikací: soliterní bu-

Obr. 4. „Volné kompozice“ – sídliště Košice.

Obr. 5. „Superstruktury“ – sídliště Nové Butovice.

Obr. 6. „Pseudobloky“ – sídliště Barrandov.

dovy neorientují uživatele stejným způsobem jako veřejná prostranství, stavby samotné nejsou zpravidla veřejné a netvoří tak přirozeně sdílenou entitu v rámci lokality. Především ale životnost staveb je výrazně nižší než doba trvání

■ Poznámky

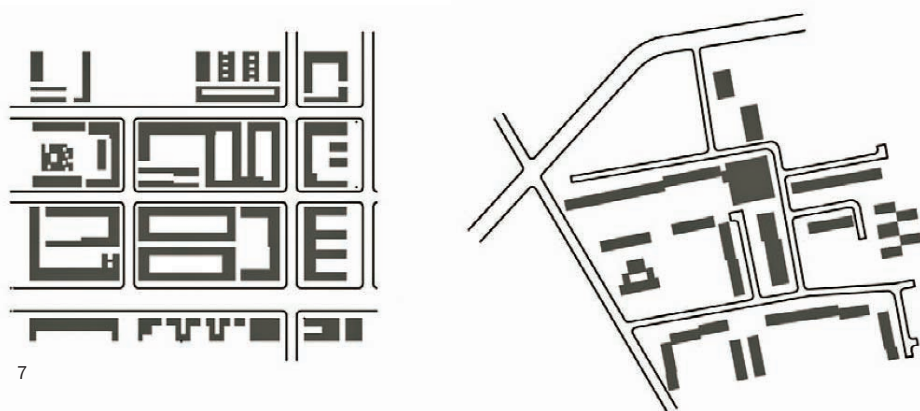
⁸ HEJL, Martin a kol. 2 × 100 mil. m². Praha : Kolmo.eu, 2014. ISBN 978-80-260-6127-4; LASOVSKÝ, Jiří. Sídlíště Jižní Město. Veřejná přednáška na FA ČVUT, 2011. Dostupné z WWW: <http://www.cekb.cz/zoom/cyklus-prednasek-o-prazskych-sidliscich> [cit. 5. srpna 2015].

⁹ Stačí např. připomenout nedokončené centrum Nových Butovic s torzem Slunečního náměstí a pásu objektů vybavenosti, či způsob, jakým se rodil projekt Centrálního parku atd. Viz OBERSTEIN, I., cit. v pozn. 7.

¹⁰ ŠVÁCHA, R., cit. v pozn. 3.

¹¹ LYNCH, Kevin. *Image of the City*. Cambridge / London : The M.I.T. Press. ISBN 0262620014.

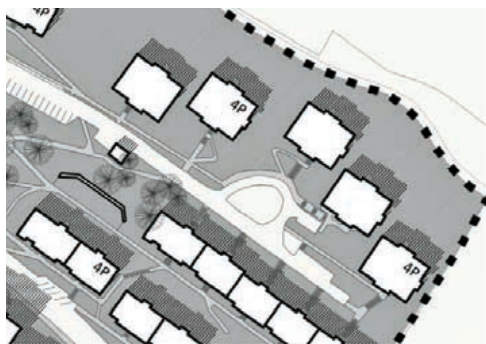
¹² ŠEVČÍK, J.; BENDOVÁ, I.; BENDA, J., cit. v pozn. 4.

7

8

9

sítě veřejných prostranství.¹³ Schopnost budov stát se stabilizačním faktorem obrazu městské struktury je tak relativně limitovaná.

Absence čitelné prostorové struktury

Je to současně většinou právě síť veřejných prostranství, která rozděluje kontinuální městskou tkáň na jednotlivé smysly uchopitelné a vědomím obsáhnutelné jednotky. Tato organizační a mentální konfigurace souvisí nejen s tím, jak se v prostoru pohybujeme a orientujeme, ale i s tím, jak prostor kontrolujeme, spravujeme a organizujeme.¹⁴ Absence popsané základní čitelnosti v lokalitách sídlišť je o to paradoxnější, že tyto lokality vznikaly jako striktně organizované a členěné modely.¹⁵ Tyto jednotky ovšem zůstávají čistě organizační a prostorově bývají těžko uchopitelné a vnímatelné.

S problémem čitelnosti souvisí i další aspekt: ve většině sídlištních celků komunikační síť nekoresponduje s prostorovým uspořádáním budov. Dochází tak k určitému rozvolnění vztahu mezi strukturou a infrastrukturou (obr. 8), která vede často ke snížení čitelnosti prostředí a ztrátě orientace.¹⁶ Tento aspekt se zároveň projevuje i v určitém rozpojení přímého vztahu uliční sítě a trasování technické infrastruktury, tedy často nezkoridorovaným vedením inženýrských sítí pod volně plynoucím veřejným prostorem (obr. 9).¹⁷ I když tato okolnost obvykle uniká obecnému povědomí, do budoucna se může stát významnou komplikací úprav lokalit sídlišť v urbanistickém měřítku i v detailu řešení parteru.

Obr. 7. Srovnání vztahu prostorové (hmotové) struktury a infrastruktury (komunikací) v běžné městské struktuře – Ijburg, Amsterdam (vlevo) – a v typické lokalitě sídliště – Jižní Město – Háje, Praha (vpravo). (Schéma: Michal Kohout, Filip Tittl, 2015)

Obr. 8. Volné vedení sítě technické infrastruktury veřejným prostranstvím (sídlíště Košík, Praha). (Zdroj: Technická mapa hl. města Prahy)

Obr. 9. Vsetín (okres Vsetín), sídlíště Sychrov – typický příklad nehierarchizovaného veřejného prostranství: vlevo situace, vpravo foto stávajícího stavu. (Foto: archiv autorů)

Naddimenzovaný veřejný prostor

Modernistická myšlenka „bydlení v parku“,¹⁸ která dala vzniknout sídlištní urbanistické struktuře, byla sama o sobě reakcí na naléhavé problémy zhoršujících se životních podmínek v industriálních městech 19. století. Přírodní prvky a rozsáhlé zelené plochy zde znamenaly výrazné zlepšení. Současně ovšem přes nepochybně pozitivní záměr s sebou tyto změny přinesly i řadu otázek, nepředpokládaných, a proto dlouho neřešených komplikací v celoměstském i místním měřítku.¹⁹ V porovnání s tradiční městskou strukturou, kde veřejná prostranství zabírají zhruba 30 % plochy,²⁰ se u sídlišť tato čísla pohybují v rozmezí 60–80 % (obr. 10).

Takový stav znamená ve výsledku nízkou efektivitu spojenou s vysokými náklady na údržbu a provoz, které logicky vedou k horšímu stavu veřejných prostranství na sídlištích. Méně nápadným, leč poměrně významným důsledkem naddimenzovaného veřejného prostoru je i ztráta jeho společenského smyslu

■ Poznámky

¹³ PORTA, S.; ROMICE, O., cit. v pozn. 2.

¹⁴ HABRAKEN, J. N., cit. v pozn. 2.

¹⁵ SEDLÁK, Martin. Sto let vývoje sídliště. *Architekt.* 1997, č. 22, s. 9–16. ISSN 0862-7010.

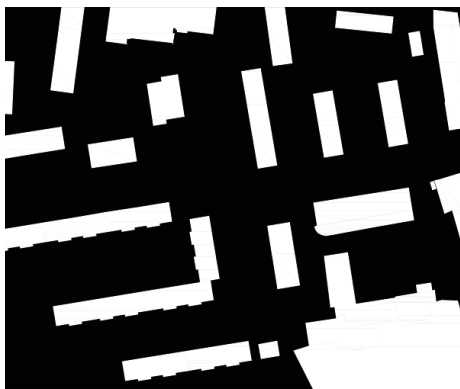
¹⁶ LYNCH, K., cit. v pozn. 11.

¹⁷ KOHOUT, M., TITTL, F., cit. v pozn. 1, ale např. také KOHOUT, Michal; TICHÝ, David; TITTL, Filip. Sídlíště, jak dál? *Urbanismus a územní rozvoj.* 2015, č. 2, s. 21–26. ISSN 1212-0855.

¹⁸ LE CORBUSIER (ed.). Athénská charta. In HRŮZA, Jiří. *Charty moderního urbanismu.* 2002. Praha : Agora, s. 37–47. ISBN 80-902945-4-5.

¹⁹ Vedle již zmiňované problematiky vnímání a čitelnosti prostoru (viz LYNCH, K., cit. v pozn. 11) a komplikované správy i údržby se jedná i sociopatologické jevy a zdravotní problematiku. BUDAJ, Ján (ed.). BRATISLAVA/nahlas (B/n). Bratislava : Základná organizácia SZOPK č. 6 a č. 13 v Bratislave, 1987. Bez ISBN.

²⁰ BERGHAUSER PONT, Meta; HAUPT, Petr. *Spacematrix.* Rotterdam : NAI Publishers, 2010. ISBN 978-90-5662-742-3.

10

Obr. 10. Podíl veřejných prostranství v lokalitách sídlišť – příklad sídliště Spořilov v Jilemnici, kde veřejná prostranství tvoří 72 % plochy území. (Kresba: Michal Kohout, Filip Tittl)

Obr. 11. Úprava sídliště Spořilov v Jilemnici – ověřovací studie konceptních úprav sídliště v rámci projektu „Sídliště, jak dál?“ – nahoře stávající stav, dole návrh. (Autoři návrhu: Filip Tittl, David Tichý, Michal Kohout, Šárka Doležalová)

a obsahu, tj. ztráta určité specifické náplně (obr. 11). Za symptomatické je možné považovat, že za 70 let života se sídliště²¹ nebyly nalezeny žádné vhodné a všeobecně přijímané názvy pro specifické typy jejich veřejných prostor. Nejčastěji užívané slovo „zeleň“ pro tento „mezidomní“ prostor vystihuje nejpřiléhavěji určitou bezradnost, sníženou schopnost nacházet strukturovanější způsoby jeho využití.²²

Sídliště a jejich schopnost absorbovat společenské změny

U každé stavební struktury dochází časem k obměně, někde se tak děje více, někde méně. Stavby stárnou fyzicky i morálně ve vazbě na průběžné změny společenské poptávky, tj. s ohledem na změny v demografické struktuře, sociálních vazbách, nárocích, zvycích, v celé kultuře, způsobu získávání obživy, ve způsobu bydlení a stavění obecně.²³ Vystavěné prostředí představuje v tomto smyslu obraz příslušné doby, je reakcí na dané požadavky a potřeby lidí. Domy se tak upravují, modernizují, ale také bourají či staví nové. Tento pohyb postihuje v mnohem větší míře především běžnou stavební „masu“ (jíž jsou sídliště součástí) než stavby monumentální, které jako výjimečné stavební počiny bývají budovány s většími nároky na odolávání proměnám času.

Je proto obtížné si představit, že sídlištěm se tyto procesy mohou vyhnout, že jsou to skutečně – tak, jak zamýšleli jejich tvůrci – již jednou pro vždy hotová území.²⁴ Taková představa je nerealistická i pro mnohem univerzálněji budovanou stavební strukturu. Sídliště jako

11

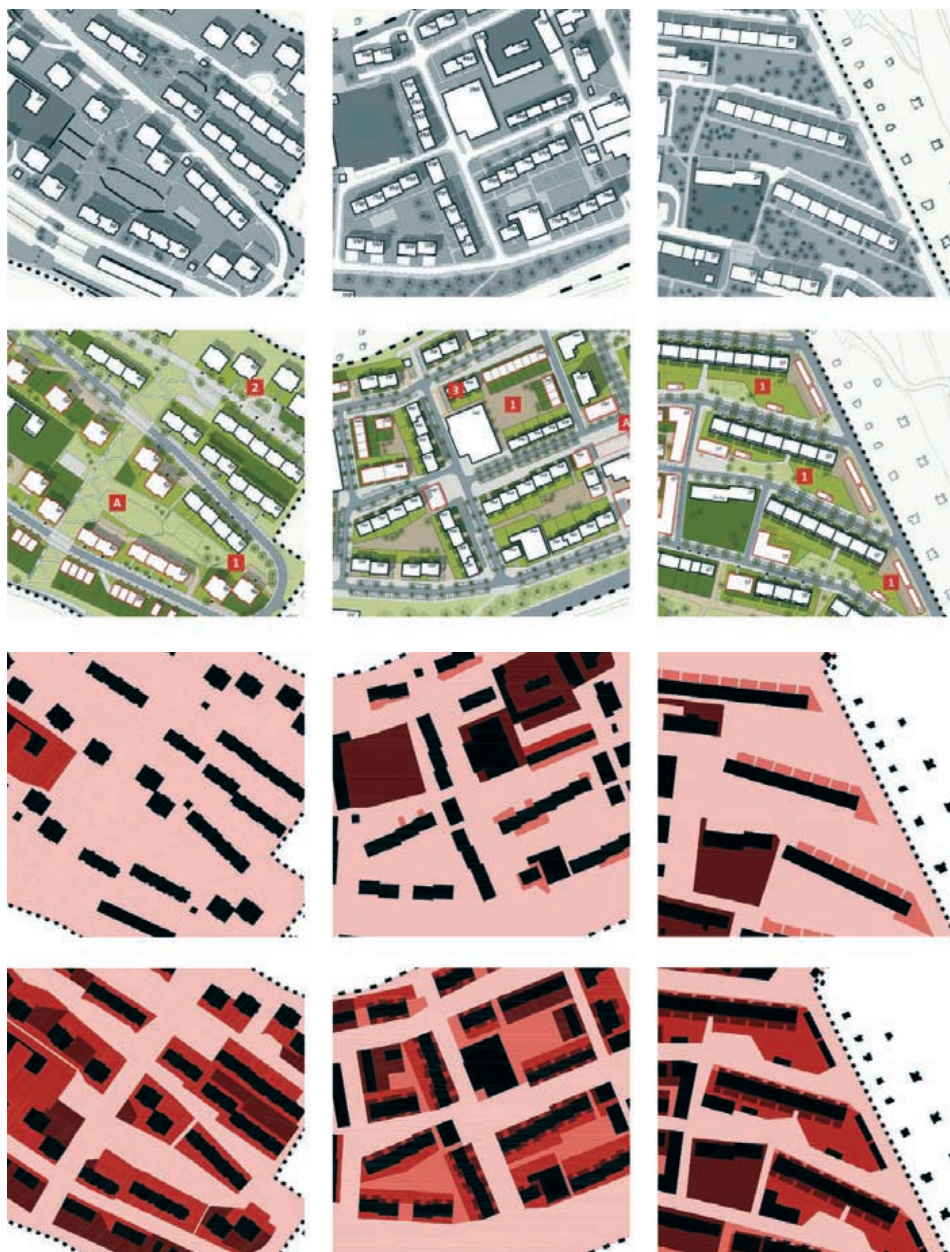
■ Poznámky

21 V této souvislosti stojí za zmínku i nepříliš šťastné užívání samotného termínu „sídliště“, který v odborné terminologii obsadil význam, pro nějž se dnes etymologicky ne zcela správně užívá výraz sídlo. JEHLÍK, Jan; PLOS, Jiří. Metodika zadávání územních plánů, Koncepte a návrh / monografie týmu hlavního řešitele. Praha : České vysoké učení technické v Praze, 2015. ISBN 978-80-01-05702-5.

22 JEHLÍK, Jan. Město je městnané těsto. JEHLÍK, Jan. Obec a sídlo: o krajině, urbanismu a architektuře. Praha : Ausdruck Books, 2013, s. 63–66. ISBN 978-80-260-5399-6.

23 KENDALL, Stephen; TEICHER, Jonathan. *Residential Open Building*. London / New York : E & FN Spon., 2000. ISBN 0419238301.

24 V souvislosti se sídlištní zástavbou se v duchu pojmání domu jako „výrobku“ i mezi tvůrci často hovořilo o „výměně“ (tj. zbourání a totální přestavbě) poté, co budou sloužit pro 2–3 generace, tj. zhruba do 70 let, jako jediné alternativě na sklonku jejich životnosti. V každém případě neexistoval ať již explicitní či implicitní model jejich postupné přeměny či evolučního vývoje.

Obr. 12. Ukázka možné celkové změny organizace prostoru v lokalitách sídlišť za použití relativně drobných zásahů v parteru – případové studie projektu „Sídliště, jak dál?“ (zleva): sídliště Sychrov ve Vsetíně, sídliště Růžový vrch v Karlových Varech a sídliště Skalka v Praze. Nahoře situace celkových úprav (stav a návrh), dole schéma proměny organizace parteru (stav a návrh) v barvách dle hierarchie míry soukromí od soukromého (nejtmavší) přes polouskromý a poloveřejný až po veřejný prostor (nejsvětlejší). (Autoři návrhů: Tereza Vrbová, Tereza Kafková, Michal Decker – atelier Kohout-Tichý, FA ČVUT)

bylo od počátku zcela zřetelné a dále že soukromé části území jsou zpravidla rozděleny na menší, stavebně i provozně do značné míry nezávislé jednotky,²⁷ jejichž vzájemná koordinace a vztahy podléhají v zásadě jednoduchým a snadno kontrolovatelným pravidlům. Navíc takto vymezená hranice a parcely platí kontinuálně po všechny fáze životního cyklu struktury, tj. plánování, výstavbu i vlastní fungování. V takto vymezeném území s jasně rozdělenými pravomocemi, zájmy i odpovědnostmi se pak lépe „manévruje“ i s většími a složitějšími celky, jako jsou celé ulice, lokality či městské čtvrti.

Naproti tomu prostředí sídlišť nepředstavuje otevřený systém hierarchicky uspořádaných prvků (tkáň), kde je do značné míry možné jednotlivé prvky soustavy – především ty na nižších stupních hierarchie – dle potřeby obměňovat, aniž by tím nějak výrazně utrpěl charakter či identita hierarchicky vyšších prvků (ulic, náměstí, lokalit), či dokonce celku.²⁸ Každá rutinní operace se tak stává vysoce koncepčním úkolem, kdy při nevhodné volbě hrozí nebezpečí zablokování či minimálně komplikací pro další zásahy. To přirozeně dále výrazně snižuje pravděpodobnost vzájemného synergického efektu plynoucího z jednotlivých individuálních investic a jejich schopnosti přispět k zlepšení kvality celku.

Závěr – nové vstupy do sídlišť a ochrana stávajících hodnot

Jestliže bychom měli shrnout výsledky dosavadního výzkumu na téma koncepčních úprav sídlišť a uvést do vztahu budoucí udržitelnost

12

často monofunkční území, z velké části optimalizovaná na určitý životní styl i sociální skladbu, představují navíc ve své většině typický příklad „základní stavební hmoty“ stavěné bez větších společenských i tvůrčích ambicí.²⁵ Jsou tedy územím, kde určitý zvýšený tlak na potřebu přestavby lze očekávat. I tyto struktury je tedy nutné konfrontovat s úvahami o možných způsobech dalšího rozvoje, transformace či revitalizace.

Tato potřeba je svým způsobem naléhavější vzhledem k výše popsaným specifickým vlastnostem celkového uspořádání sídlišť. Ty totiž nejsou jen izolovanými technickými či prostorovými problémy, ale společně přispívají k celkově nízké čitelnosti prostředí. Ta s sebou přináší nejenom podstatné ztížení orientace pro individuálního uživatele, ale i významnou kom-

plikaci správy a vhodného nastavení podmínek a procesů jeho změn, ke kterým v průběhu času dochází. Problematické nastavení základní čitelnosti sídlištního prostředí z pohledu každodenní správy je možné dobře ilustrovat na příkladu identifikace stavebních proluk a podmínek jejich zástavby. Zatímco v tradičním městském prostředí je zpravidla takové místo jasně rozlišitelné i pro laiky, na sídlištích se jedná o proces obtížný i pro odborníka, podmíněný navíc často řadou dílčích, na první pohled ne zcela zřejmých souvislostí a znalostí.²⁶

V rámci standardního města se přirozeně spíše než o nějakou intencionalitu jedná o výsledek přirozeného dlouhodobého vývoje a jakýsi „vedlejší produkt“ způsobu, jakým byla tato města od počátku stavěna. Tj. že vymezení území pod veřejnou a soukromou kontrolou

■ Poznámky

25 ŠVÁCHA, R., cit. v pozn. 3.

26 KOHOUT, M.; TITTL, F., cit. v pozn. 6.

27 V běžném městě jsou takovými základními jednotkami domy a bloky. U sídlišť však došlo ke zcela záměrnému potlačení tohoto principu a zdůraznění vztahu jednotka/byt – celek. Viz HILBERSEIMER, Ludwig. *Grosstadt Architektur*. Stuttgart : Julius Hoffman Verlag, 1927. Bez ISBN; LE CORBUSIER, cit. v pozn. 18.

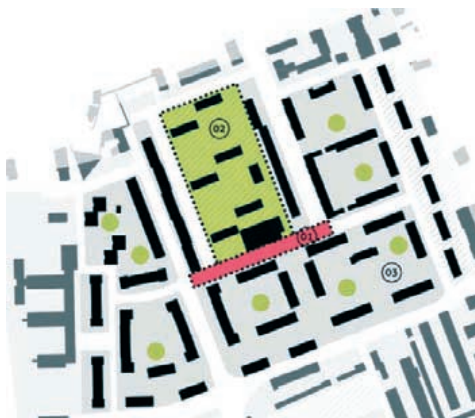
28 KOHOUT, M.; TITTL, F., cit. v pozn. 6.

jejich urbanistické struktury s jejich kulturní hodnotou, je nejprve nutné rekapitulovat několik podstatných skutečností: sídlištní výstavbu silně poznamenalo dobové schéma odbornického top-down systému prostorového plánování eskalovaného v zemích východní Evropy podmínkami autoritativního společenského režimu²⁹ v kombinaci s nízkou úrovní stavebního řemesla. Výsledkem je prostředí, které obsahuje řadu důležitých kvalit,³⁰ zároveň ale i řadu obtížně udržitelných rysů: nevyrovnaný poměr veřejných a soukromých ploch, prostorové, technické i majetkové členění na jednotky, které jen obtížně absorbují sociální i ekonomické změny, a složitý systém uživatelské orientace i správy. Současně je tento typ prostředí masově rozšířen – hovoříme o podílu cca 1/3 bytových jednotek a obyvatel³¹ – a je složen z velkého množství regionálních, dobových, morfologických i měřítkových mutací velmi odlišné architektonické kvality. Jedná se přitom z větší míry o díla z definice průměrná, zejména v rámci sídlišť postavených v 70.–80. letech, kdy socialistická bytová produkce po kvantitativní stránce vrcholila.

Snaha současnou situaci konzervovat a bránit změnám, které si vynucuje měnící se životní styl i společenské potřeby, může vyústit jedine v degradaci daného prostředí, ať už se tak stane formou nedostatku investic v místě, nebo naopak jejich přetlakem a nekoordinovaností. Oba popsání procesy jsou již dnes v rámci českých sídlišť spíše pravidlem než výjimkou.

Zároveň je nutné si uvědomit, že na rozdíl od řady západoevropských příkladů není vzhledem k rozsahu sídlištní zástavby a ekonomické i společenské situaci vhodné a pravděpodobně ani možné do tohoto prostředí razantně vstoupit výraznou transformací včetně rozsáhlejších demolí a úprav větší masy stavební hmoty. Koneckonců z hlediska zamýšlených cílů transformace, tj. zlepšení čitelnosti a adaptability městské struktury, ale i zvýšení sociálního a ekonomického udržitelnosti prostředí to většinou není ani nutné (obr. 12).³² Dosavadní výzkum zpracováváný především metodou případových studií ukazuje, že významných změn lze dosáhnout i relativně drobnými intervencemi v rámci otevřených prostranství a parteru obecně (obr. 13).

Zvýšení čitelnosti prostředí, intenzity využití veřejných prostranství či doplnění nových obytných typologií tak lze dosáhnout při zachování řady vlastností původních struktur: určité prostorové otevřenosti, intenzivnější přítomnosti přírodních prvků či zvýšené „komponovanosti“ ve smyslu vědomého střídání staveb s výrazně odlišnou podlažností i měřítkem.³³ Přes významnou kontinuitu v zachování charakteru

13

prostředí je však nutné počítat s tím, že se jedná do velké míry o popření původního principu modernistického konceptu „solitérů“ ve volně plynoucí parkové ploše, pomineme-li možnost využití fragmentů o velikosti větších městských bloků, které mohou doplnit městskou strukturu tam, kde ve větším měřítku chybí „zelená“ veřejná prostranství (obr. 14).

Je rovněž zřejmé, že některé modernistické lokality postavené v České republice jsou architektonicky natolik cenné, že je vhodné uvažovat o maximální míře jejich zachování, byť v mnohém neodpovídají současnému životnímu stylu a potřebám. Ať už zmíníme brněnskou Lesnou³⁴ nebo pražská sídliště Ďáblice (jako příklad relativně dotaženého silného prostorového konceptu) a Invalidovna (typologicky unikátní zástavba), jedná se ovšem spíše o výjimky potvrzující pravidlo.

Zároveň je třeba si uvědomit, že i zde představuje zachování dokumentačních a především obecně kulturních hodnot nutnost zvýšené péče.³⁵ Ta nemusí nutně znamenat dramaticky vyšší investiční náklady, i když i s tím je třeba do jisté míry počítat. V každém případě však bude vyžadovat dlouhodobou zvýšenou pozornost ze strany veřejné správy, která se – má-li být úspěšná – nemůže omezovat pouze na restriktci a konzervační pohled. Právě v těchto místech je potřeba ve spolupráci jednotlivých zájemníků dojít k vyváženému a koordinovanému přístupu, pochopit, v čem spočívají hodnoty struktury či její nedostatky, pečlivě promyslet otázky užívání venkovního prostoru, jeho správy a kontroly, zamyslet se nad možnostmi doplnění aktivního parteru, pracovních příležitostí i deficitních parkovacích stání. Tj. postupovat v zásadě shodně a řešit podobné problémy a deficity jako u ostatní zástavby tohoto typu, ale se zvýšeným respektem ke kvalitě místa. Neřešené problémy totiž dříve či později vyvolají tlak na změnu, a bude-li chybět jasná představa, bude i v těchto exkluzivních lokalitách průběžně hrozit nebezpečí nekoncepčních zásahů.

Obr. 13. Ukázka koncepce úprav lokality sídliště se zachováním fragmentu modernistické struktury – vlevo schéma úprav, vpravo implementace do územního plánu; lokalita Školní ve městě Štětí. (Autoři: Filip Tittel, Michal Kohout, Šárka Doležalová, Jan Karásek)

■ Poznámky

29 BLAŽEK, Bohuslav, 2003. Konečně diskuse o sídlištích? *Era* 21. 2003, roč. 3, č. 2, s. 36–37. ISSN 1801-089X.

30 LÁBUS, Ladislav. O obytných stavbách a sídlištích. *Architekt*. 1997, č. 22, s. 53. ISSN 0862-7010; PLESKOT, Josef. Stojí za to sídliště hájit. *Architekt*. 2009, č. 6, s. 8–9. ISSN 0862-7010.

31 HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada; ŘÍHA, Cyril. *Husákov 3+1. Bytová kultura 70. let*. Praha : VŠUP, 2007. ISBN 80-86863-21-2.

32 Klíčové je právě správné pochopení motivace, která je u českých, potažmo východoevropských sídlišť jiná než ve většině zemí západní Evropy, kde sídliště představují aktuální sociální (Francie, Nizozemsko), event. demografický (nové spolkové země v Německu) problém.

33 To je ostatně i trend řady nově budovaných městských čtvrtí realizovaných v posledních dvou dekáдах především v západní Evropě (Viz např. IJburg v Amsterdamu, Ypenburg v Haagu, Hafften City v Hamburku nebo Confluence v Lyonu).

34 Kde ovšem přes řadu let probíhající jednání o zřízení památkové zóny došlo mezitím k přestavbě řady původních bytových objektů (nástavby, lodžie, zateplení) i částečnému narušení původní urbanistické struktury.

35 PAŇÁK, Pavel. Zateplovanie ako architektonický problém, referát na konferenci Komplexná obnova bytových domov, konané 25. 11. 2011 v Podbanském. In MITÁŠOVÁ, Monika; ŠEVČÍK, Jiří (eds.). *Česká a slovenská architektura 1971–2011*. Praha : AVU, 2011, s. 454–457. ISBN: 978-80-87108-28-4.